

SPL 2013-047

<http://hdl.handle.net/2077/33>

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR SPRÅK OCH LITTERATURER

ÖVERSÄTTARPROGRAMMET

Fram och tillbaka, ut och in, bort och hem
**Omvända riktningord för samma rörelse
i översättningar från ryska till svenska**

Jacob Nolskog

Examensarbete för masternivå
VT 2013

Handledare: Svetlana Polsky
Biträdande handledare:
Malin Podlevskikh Carlström
Examinator: Ingmar Söhrman

Sammandrag

Det här är en korpusundersökning av hur riktningbeskrivningar kan förändras i översättning från ryska till svenska. Det som undersöks är alla förekomster av *gå* och *komma* som står tillsammans med ett riktningangivande perspektivt adverb. Förekomsterna är tagna ur de svenska översättningarna av de ryska källtexterna i den aktuella korpusen.

Undersökningen baserar sig på teorier om olika sorters ekvivalens i översättning, samt på befintlig teori om svenska perspektiva adverb, rörelseverb i allmänhet och ryska rörelseverb i synnerhet.

De övergripande resultaten är dessa: Svenskans har lättare att tillskriva rörelser en höjdaspekt i riktningen och detta avspeglas i flera fall i resultatet. Svenskans har däremot svårare att säga att en rörelse har riktningen *bort* om den först har en riktning *in* eller *ut*, utan föredrar att fokusera på in- eller utträdet. Svenskans *fram* har en användning som inte motsvaras i ryskan, då svenskan använder denna riktning för att indikera att något kommer in i någons synfält. De ryska exemplen som har en betydelse av återkomst eller hemkomst är antingen inte markerade med just återkomst eller hemkomst eller så markeras det gärna dubbelt, medan de svenska översättningarna verkar dras mot en medelväg i hur starkt detta markeras. Dessutom har ryskan större variationsmöjligheter för att beskriva under vilka omständigheter någon gör sin hemkomst eller återkomst i själva verbet.

I ett par fall har en riktning ”*fram* till något” på ryska översatts med ”*bort* till något”, vilket får ses som tydliga exempel på hur en och samma rörelse kan beskrivas ur mycket olika perspektiv. Om ryskan inte har markerat riktningen för en rörelse med ett verbprefix brukar den, explicita eller implicita, prepositionsfras som anger rörelsens riktning styra vilken riktning som rörelsen sägs ha, utom när skillnader i kollokationer påverkar vilka riktningar eller prepositioner som används på de olika språken. Till sist har översättarna i en del fall expliciterat implicita rörelser eller gjort om beskrivningar av varande på en viss plats i de ryska källtexterna till rörelser till de platserna.

Ändringarna kan i en del fall förefalla vara subjektiva uttryck för en enskild översättares egen språkanvändning, men i de flesta av de ändrade förekomsterna verkar den riktningbeskrivning som förekommer i översättningen vara styrd av sammanhanget i handlingen eller skillnader mellan de båda språkens system för hur riktningar anges.

Nyckelord: kognitiv semantik, kontrastiv lingvistik, korpuslingvistik, rörelseverb, riktningadverb, ryska, svenska, översättning

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Bakgrund.....	1
1.2. Riktningssadverb.....	2
1.3. Förändringar i riktningssbeskrivning	4
1.4. Syfte och disposition	5
2. Metod, material och teori	7
2.1. Metod.....	7
2.2. Material.....	8
2.3. Teori.....	9
2.3.1. Översättningsvetenskap	10
2.3.2. Teori om korpusundersökningar och möjliga problem	10
2.3.3. Ekvivalensbegreppet.....	12
2.3.4. Rörelseverb	14
2.3.5. Ryska rörelseverb	15
3. Resultat och analys	18
3.1. Rörelse i höjdlid	18
3.2. <i>Gå iväg</i> får annan delriktning.....	21
3.2.1. <i>Gå iväg</i> blir <i>gå ut</i>	21
3.2.2. <i>Gå iväg</i> blir <i>gå in</i>	22
3.3. <i>Komma ut</i> eller <i>fram</i>	23
3.4. Återvända <i>hem</i> eller <i>gå tillbaka</i>	24
3.4.1. Återvända och komma hem.....	25
3.4.2. Olika sätt att komma hem.....	26
3.4.3. Dubbel återkomst blir enkel	27
3.4.4. Igen blir tillbaka.....	28
3.4.5. <i>Gå med tillagt hem</i>	29
3.4.6. <i>Gå bakåt</i>	30
3.5. <i>Fram</i> blir <i>bort</i> , <i>runt</i> blir <i>fram</i>	30

3.6. <i>Gå omkring</i>	31
3.7. Implicit riktningspartikel blir explicit	32
3.7.1. Tillagt in.....	33
3.7.2. Tillagt ut.....	34
3.7.3. Tillagt bort eller fram	36
3.8. Implicit rörelse blir explicit.....	38
3.9. Varande blir rörelse	39
4. Slutsatser	41
Referenser	43
Bilagorna ingår inte i den elektroniskt publicerade versionen. För tillgång till dessa hänvisas till författaren.	
Bilagor - Förekomsterna	46
Bilaga 1 – Paustovskij.....	46
Bilaga 2 – Pelevin.....	78
Bilaga 3 – Ulitskaja.....	85

1. Inledning

I detta kapitel ger jag en bakgrund till mitt undersökningsobjekt och återger några beskrivningar av det i befintlig forskning i avsnitt 1.1 och 1.2. Därefter förklarar jag hur fenomenet kom till min kännedom i 1.3 och formulerar syftet för min undersökning och ett par frågeställningar utifrån syftet 1.4. Därefter förklarar jag hur resten av denna undersökning är disponerad i avsnitt 1.5.

1.1. Bakgrund

För människan är språk det mest uppenbara sättet att kommunicera, och vad vi kommunicerar bestäms till stor del av vad människor inom en viss språkkultur finner relevant, viktigt eller nödvändigt att förmedla till varandra. Språket är också ett sätt för oss att förstå omvärlden, och gör det möjligt för oss att dela in den svårbegripliga yttervärlden i en uppsättning lättfattliga begrepp.

I de flesta språk är systemet för hur man beskriver rörelser en grundläggande beståndsdel, eftersom den mänskliga uppfattningen av världen är full av rörelser. Mänskligheten är dock inte homogen, och det finns tusentals språk i världen. Dessa ser på rörelser på olika sätt, och kan därför beskriva samma rörelse på vitt skilda sätt. Vissa språk fokuserar på riktningen för en rörelse, andra på sättet något rör sig, och ytterligare andra på vad det är som rör sig, men de sistnämnda är ganska få och små i jämförelse.

Talmy formulerade en typologi för att dela in språk i grupperna ”verb-framed” respektive ”satellite-framed”, utifrån hur de anger riktningar för rörelser. De som anger riktningen med verbets rot hör till gruppen ”verb-framed” och de som anger den med affix eller partiklar hör till gruppen ”satellite-framed”. Många språk har inslag av båda sätt- en att ange riktningar och det är därför inte korrekt att se typologin som en binär indelning utan som en skala där ett visst språk ligger mer eller mindre åt det ena hållet (Talmy 2000: 221–222).

Till de ”verbinramade” språken räknas till exempel de romanska språken, eftersom de gärna anger riktningen för en rörelse med själva verbet, som i franskans *descendre* eller *entrer*. Till de ”satellitinramade” språken räknas bland andra de germanska och slaviska språken då dessa till övervägande del anger riktningar med prefix eller olika sorters partiklar som i svenskans *gå in*, engelskans *fly down* eller ryskans *убежать* (*ubežat'*, ”springa iväg/bort [från något]”. Jfr *bežat'*, ”springa”). De satellitinramade språken kan använda verbet för att beskriva exempelvis sättet en rörelse sker på och låta satelliten stå för riktningsbeskrivningen: *lufsa, svassa, snubbla, trippa, klampa in*. De verbinramade språken får hitta andra lösningar för att beskriva rörelsesätt: de romanska kan till exempel använda olika gerundiumformer för detta ändamål (Talmy; delvis egna exempel).

1.2. Riktningadverb

Vilken riktning en rörelse har måste anges i förhållande till något annat. En rörelse *in i* något innebär att rörelsen går till ett begränsat utrymme, medan rörelser *ut ur* något innebär att man lämnar ett begränsat utrymme. *Genom, över, under, fram till, bort från, runt* och *mot*, för att ge några exempel, måste alltid förekomma i anslutning till något som rörelsen kan relatera till, även om det i vissa fall kan vara implicit utifrån sammanhanget. I svenskan vill flera av dessa riktningsangivare stå tillsammans med en prepositionsfras, som *in i [något]*, men prepositionsfrasen behöver inte vara den samma alla gånger. *Gå ut i trädgården* eller *komma in från korridoren* anger både att rörelsen går från en omständighet och till en annan. Det som styr detta kan anses vara ett berättarperspektiv, att den beskrivna handlingen så att säga följer efter rörelsen (eller stannar kvar) eller att den redan är på plats när det som rör sig anländer. Det kan också vara fråga om lexikaliserade fraser, att vissa rörelser i relation till vissa rumsliga omständigheter alltid sägs på ett visst sätt, utan att man längre tänker på varför.

SAG, det vill säga Svenska Akademiens Grammatik, (1999) kallar dessa riktningsangivare för *perspektiva adverb*. De flesta perspektiva adverb som används för riktningar ”innehåller något av morfemen *in, ut, upp, ner, bort, hem, fram, bak, ovan*.” (SAG 1999 Vol 2:672) De används först och främst i rumsliga betydelser och kan ange både riktning (*ut, bort*) och befintlighet (*inne, hemma*). De flesta av dem (utom *bak* och *ovan*, men däremot *tillbaka*, samt *åter* och *igen*) kan användas självständigt, vilket ofta innebär att en rörelse med en viss

riktning ”avslutas och målet uppnås” (SAG 1999). De kan även bilda olika grupper av sammansättningar med väderstreck eller prepositioner som anger riktning utan att målet för en rörelse behöver uppnås eller för att indikera ungefärlig befintlighet (söderut, inåt, framåt). Slutligen kan de kombineras med vissa prepositioner för att indikera en riktning där tonvikten ligger på utgångspunkten (bakifrån, västerifrån) (SAG 1999:673). De grupperas även i motsatspar efter orientering: *upp, ner; in, ut; fram, bak; fram, bort; hem, bort* (SAG 1999:675–676). *Fram* kan användas dels om delar av ett utrymme, och får då konversen (motsatsen) *bak*, eller i relation till ett mål, då med konversen *bort*. *Fram* avser inte sällan ”en rörelse in i någons synfält”, eller ”målet för en avsiktlig rörelse uppnås” (SAG 1999:676). *Hem/bort* är det par där talaren till störst del kan välja utsiktspunkt (han är hemma/borta hos henne) (SAG 1999).

Internationellt har riktningsbeskrivande ord utforskats inom den kognitiva lingvistikens, och de har använts som exempel i utvecklingen av teorier om ”föreställningsscheman” (*image schema*). Lakoff (1987) och Johnson (1987) har båda utforskat möjligheterna för ett rumsligt ord (*over* respektive *out*) och använt olika diagram för att visa vad som menas med den rumsliga rörelsen eller befintligheten i en viss användning av ordet, hur de olika betydelseerna hänger ihop och hur dessa betydelse används metaforiskt i olika talesätt. Detta har fått stor betydelse för den kognitiva lingvistikens som helhet.

Tillsammans med Brugman presenterar Lakoff några av de föreställningsscheman som gäller för *over* och hur de kan kopplas samman i ett nätverk (Brugman & Lakoff 1988). Där återfinns också ett föreställningsschema för *out* i den vanligaste betydelsen: *Harry ran out of the room*. En person lämnar ett avgränsat utrymme (en behållare). Detta illustreras med en figur där en pil visar en prickas väg ut ur en fyrkant (Brugman & Lakoff 1988:125). På samma sätt fungerar grundbetydelsen av det svenska riktningsadverbet *ut* och på liknande sätt kan alla svenska riktningsadverb beskrivas, även om *hem* nog skulle behöva en lite mer komplicerad illustration, då det är mer komplicerat som platsbegrepp än ”begränsat utrymme”. *In* skulle visa en prickas väg in i fyrkanten; *bort* kan likna *ut* men behöver inte visa hur pricken lämnar ett utrymme, då rörelsen inte behöver börja inuti något. Se figur 1 för exempel:

FIGUR 1: Exempel på föreställningsscheman för *ut*, *in*, och *bort*

Detta är bara de mest grundläggande betydelserna av orden. *Fram* skulle utifrån beskrivningen i SAG (1999), som jag återgav här ovan, genast ge upphov till flera föreställningsscheman: ett där något rör sig *fram* mellan olika delar av ett utrymme, ett där något når *fram* till ett mål och ett där något kommer *fram* i någon annans synfält.

1.3. Förändringar i riktningsbeskrivning

Vad gäller ryska språket är den allmänna meningen att de riktningsangivande satelliterna, i de allra flesta fall ett verbprefix, har begränsningar i fråga om vilka prepositioner de kan kombineras med. Prefix anses inte kunna förekomma med andra prepositioner än de som passar det specifika prefixets riktning (*in + i, ut + ur, fram + till*). Ferm (1990) hävdar att överensstämmelsen inte är hundra procentig, vilket länge hävdats, och visar detta med exempel från skönlitteratur. Man kan hitta och konstruera korrekta meningar där prefix och preposition inte är de som anses vara fasta par (Ferm 1990). Det är dock troligt att en, möjligtvis inlörd, ovilja mot sådana konstruktioner skulle kunna leda till vissa svårigheter i översättning från ett språk som är mer liberalt i sin inställning till dem, så som svenskan till viss del är i *gå ut i trädgården*. Jag går närmare in på de ryska rörelseverben i avsnitt 2.3.5. nedan.

I min kandidatuppsats (Nolskog 2011) undersökte jag det svenska rörelse verbet *gå* och dess motsvarigheter i översättningar till ryska måltexter och från ryska källtexter. I undersökningen kom det fram ett fall där en rörelse har fått motsatt riktnings-satellit men behållit samma preposition i översättning till ryska:

Mia gick *ut* i köket och bilmotorn startade.

Мия вошла в кухню, с улицы послышался звук заводящегося мотора.

(Mia *in-gå*_{pret.fem.} i kök_{ack.}, från gata_{gen.} höras_{pret.mask.} ljud startas_{pres.part.akt.gen.} motor_{gen.})

(Ekman, *Händelser vid vatten*)

Varför översättaren har valt att ändra på riktningsprefixet är oklart, men det kan bero på flera saker. Det kan vara så att översättaren inte kände att man på ryska kan gå *ut* i just *kök*, att den kollokationen inte vore korrekt på grund av att kök kanske sällan är placerade så i ryska hem, eller att de upplevs för små för att gå *ut* i. Det skulle kunna komma sig av den uppfattning som Ferm kritiserade, att prepositionen och

verbprefixet måste stämma överens på ryska. Det skulle kunna vara ett stavfel från översättarens sida som råkade sammanfalla med motsatt prefix, som bara skiljer på en bokstav (*вошла*: vo-šla: [hon] gick in; *вышла*: vy-šla: [hon] gick ut), och eftersom detta inte skapade en osammanhängande mening på ryska kan en korrekturläsare mycket lätt ha missat det. Det skulle också kunna vara ett fel i korpusen jag arbetade med. Anledningen kan också vara något annat som jag inte förutsett när jag nu hypotiserar.

Effekten av det ändrade prefixet blir hursomhelst ett skifte i handlingens perspektiv. På svenska kan man se det som att handlingen följer efter subjektet in i köket, medan den på ryska kan tyckas gå före henne in i köket och vänta in henne där.

Vad är det då som orsakar sådana här förändringar? Är de vanliga, eller råkade jag upptäcka ett enstaka undantag? Det är en ganska liten språkdetalj det handlar om, men den är så grundläggande för hur rörelser beskrivs så att den är ändå mycket intressant. Det som händer med betydelseerna i meningarna sker på ett djupare plan: förändringen ändrar inte vilken riktning rörelsen har utan snarare hur man ser på den. Att undersöka och beskriva detaljerna ger verktyg för översättare att variera språket. Sådana undersökningar hjälper också till att komma underfund med vad det är som gör att en mening känns idiomatisk eller inte, och kan hjälpa till att uppnå den känsla man vill ha i texten.

1.4. Syfte och disposition

Syftet med denna undersökning är att undersöka vilka andra skiften i riktningsbeskrivning som står att finna i korpusen som presenteras i avsnitt 2.1. nedan och hur vanliga eller ovanliga de är. Utifrån de fynd jag gör vill jag försöka dra några slutsatser om varför dessa förändringar sker. De frågeställningar jag kommer arbeta utifrån är alltså:

- Hur ofta förekommer dessa förändringar av riktningsbeskrivningar i översättningar från ryska till svenska i den aktuella korpusen?
- Vad är anledningen till att de förekommer?

Återstoden av denna undersökning är upplagd på följande vis: i kapitel 2 redogör jag för min metod och presenterar mitt material, samt ger en teoretisk bakgrund för min undersökning. I kapitel 3 presenterar jag

mina resultat uppdelat i kategorier utifrån vilka förändringar som har skett och i kapitel 4 diskuterar jag vad för slutsatser man kan dra utifrån resultaten. Därefter följer min källförteckning och mina bilagor. (Bilagorna finns inte med i den elektroniskt publicerade versionen.)

2. Metod, material och teori

I detta kapitel presenterar jag min metod, den korpus jag kommer arbeta med och de befintliga teoribildningar jag tar till hjälp i min analys.

2.1. Metod

Den här undersökningen är en korpusundersökning. Korpusundersökningar är ett praktiskt sätt för språkvetare att hantera stora textmassor för att kunna undersöka språkliga fenomen.

Det jag gör är att ur översättningarna av de ryska källtexterna i korpusen, som jag presenterar nedan, tar fram alla förekomster av de svenska verben *gå*, *komma* som står med något riktningsadverb såsom exempelvis *in*, *ut*, *fram* eller *bort*. Detta görs genom att med ordbehandlingsprogrammets sökfunktion leta efter bokstavskombinationerna ”gå”, ”gick” och ”kom” med möjligheten att dessa ingår i längre ord (som ”gått” eller ”kommer”), eftersom man på så sätt täcker alla böjningsformer av de båda verben. Därefter undersöker jag meningen för att se om det finns ett riktningsadverb i den. Dessa adverb anger inte en utgångspunkt, ett utrymme för rörelsen eller ett mål, såsom prepositioner gör, utan de behöver en prepositionsfras för att koppla rörelsen till omvärlden. Denna prepositionsfras behöver emellertid inte vara explicit utan kan framgå implicit från sammanhanget. Jag har därför valt att identifiera adverbena utifrån om de står tillsammans med en fullständig prepositionsfras eller om man med lätthet kan tänka sig en prepositionsfras som är implicit utifrån sammanhanget. Detta medför att förutom de partiklar jag räknade upp finns även *omkring*, *runt*, *tillbaka*, *upp*, *ner* och *hem* med i undersökningen. Fallet med *hem* är sådant att man alltid kan se det som *hem till sig* eller *till [någon]*. Det är dessutom medräknat i SAG som ett riktningsadverb (1999:672). Prepositionsfrasen *till någon* skrivs ofta bara ut på svenska om rörelsen sker hem till någon annan än den som rör sig. *Omkring* och *tillbaka* kan även de i stort sett alltid följas av en prepositionsfras som uttrycker målet (en

tidigare utgångspunkt) eller begränsningen för rörelsen (eller *gå omkring [i allmänhet]* som en frånvaro av begränsning).

Det hade varit bra att också undersöka förekomsterna utifrån ryska verb, men med tanke på ryskans böjningssystem och hur korta flera av de aktuella verben är hade det krävts sökningar efter kombinationer av bara ett par bokstäver, vilket antagligen hade gett träffar på mycket mer i korpusen än de verb jag letar efter, eller en sökning för varje tänkbar böjningsform. Dessutom är de ryska rörelseverben fler, eftersom ryskan har olika verb för rörelse med bestämd riktning respektive obestämd riktning (se 2.3.5. nedan). Svårigheterna beror på att korpusen inte är färdigbearbetad, och ordbehandlingsprogrammet jag fick använda för att hitta mina exempel inte är programmerat att söka efter böjningsformer utifrån ett verbs grundform. Utrymmet för fel hade också ökat. Hade jag haft tid och teknisk kunskap att programmera en datorfunktion som gjorde detta åt mig skulle det varit att föredra, eftersom det hade varit den naturliga språkriktningen för att söka efter exempel av översättning från ryska till svenska.

Jag letar fram de eventuella exempel på ett sådant skifte i riktningens beskrivningen som jag fann under arbetet med min kandidatuppsats (se avsnitt 1.3. ovan) ur de förekomster jag får fram och analyserar varför detta skifte har skett. Alla oförändrade förekomster blir enbart räknade för att kunna få fram statistik på hur ofta en förändring i riktningens beskrivningen har skett. Jag undersöker alltså inte hur vanliga förändringarna är i översättning från svenska till ryska.

2.2. Material

Jag genomför en korpusundersökning av en parallellkorpus mellan språkparet ryska och svenska. Korpusen är en del av Språkbankens arkiv för länkade texter (SALT), men är till dags dato inte helt färdigbehandlad, och finns därför inte allmänt tillgänglig.

Den består av fem romaner av olika längd, varav två är översatta från svenska till ryska och tre från ryska till svenska. De ryska källtexterna är *Книга о жизни. Далекие годы* (*Ungdomsår*) av Konstantin Paustovskij översatt av Karin de Laval, *Омон Ра* (*Omon Ra*) av Viktor Pelevin översatt av Ben Hellman, samt *Сонечка* (*Sonetjka*) av Ludmila Ulitskaja översatt av Kristina Rotkirch. De svenska källtexterna i korpusen är *Händelser vid vatten* (*Происшествия у воды*) av Kerstin Ekman översatt av Jurij Gurman och *Mördare utan ansikte* (*Убийца без лица*) av Henning Mankell översatt av Sergej Sjtern, men dessa två senare

undersöker jag inte. Jag nämner dem ändå, eftersom det var ett exempel ur Ekman som först gjorde mig uppmärksam på dessa förändringar mellan svenska och ryska, och de är en del av korpusen även om de är åtskilda som dokument i den. Materialet är som sagt inte helt färdigbehandlat och ligger inte i en databas utan är uppställt i meningspar i stora textfiler. Det finns därför inte möjlighet att helt automatiskt få fram alla förekomster av verben i fråga utan ett visst mått av manuellt arbete är nödvändigt för att få fram exempel.

De tre ryska källtexterna gav totalt 460 förekomster, varav 381 från Paustovskij, 54 från Pelevin och 25 från Ulitskaja. Texten av Paustovskij gav alltså mer än 82 % av förekomsterna. De tvåspråkiga dokumenten i fråga är 980 sidor, 340 sidor respektive 160 sidor långa, vilket gör att den första texten svarar för lite drygt 66 % av det samlade materialet. Översättningen av Paustovskij kan vara icke-representativ vad gäller mängden förekomster i översättningen, eller så innehåller de båda kortare texterna färre förekomster än vanligt. Det enda sättet att avgöra säkert är att räkna förekomsterna i fler översättningar. Det är fortfarande intressant att undersöka vad anledningarna kan vara till de eventuella förändringar som kan hittas, men resultaten av min undersökning kan inte ses som representativa för alla översättningar från ryska till svenska. Istället får resultaten räknas som en fallstudie, och för att få mer generella resultat måste fler texter undersökas.

2.3. Teori

Just en undersökning som denna har jag inte hittat någon annan som utfört tidigare, men det finns kopplingar till flera olika teoribildningar inom översättningsvetenskap och allmän språkvetenskap att göra. I avsnitt 2.3.1 försöker jag placera in min undersökning i förhållande till annan översättningsvetenskap. I avsnitt 2.3.2 presenterar jag metodens teoretiska bakgrund. I avsnitt 2.3.3 ger jag några olika synvinklar på det för översättningsvetare viktiga begreppet "ekvivalens", och i 2.3.4 och 2.3.5 presenterar jag teori om rörelseverb i allmänhet, respektive ryska rörelseverb i synnerhet. I avsnitt 2.5 går jag även in på hur ryska lingvister ser på riktningssuffix och deras möjlighet att kombineras med olika prepositioner.

2.3.1. Översättningsvetenskap

Det vore lätt att betrakta undersökningen som en rent kontrastiv lingvistisk studie, men jag är främst ute efter att peka ut situationer då en översättare kan behöva tänka efter en extra gång för att få till den språkliga naturlighet som så ofta efterfrågas.

James S. Holmes lyckades 1972 få sina forskarkollegor att förstå att översättningsvetenskapen är tvärvetenskaplig till sin natur, och att man kan forska på väldigt många olika sätt och med olika utgångspunkter inom den. Hans föredrag gavs med tiden ut i skriftlig form och presenterar ett heltäckande sätt att beskriva vad översättningsvetenskap är och kan vara. Han delar in det vetenskapliga fältet i tre större områden: ren översättningsteori, deskriptiv översättningsvetenskap och tillämpad översättningsvetenskap. Det första området rör stora generella teorier om vad översättning är och innebär. Det andra området rör de teorier och undersökningar som inte är generella utan som undersöker och framförallt beskriver översättning som produkt, som process eller som kulturell företeelse. Det tredje området rör översättarutbildning, översättningshjälpmedel och översättningskritik. (Holmes 1972).

Utifrån den beskrivningen kan jag placera in min undersökning i förhållande till annan översättningsforskning. Det jag gör här är en partiell undersökning av ett visst översättningsproblem som blir synligt när språk har olika sätt att beskriva riktningen för en rörelse. Det är samtidigt en deskriptiv undersökning av produkter, eftersom jag undersöker befintliga förekomster av ett visst fenomen i en parallellkorpus.

2.3.2. Teori om korpusundersökningar och möjliga problem

Det finns olika typer av korpusar, vilka kan användas för att undersöka olika saker. En enspråkig korpus kan användas för att undersöka ett språk, och språkliga fenomen, som till exempel ordföljd eller kollokationer, inom det. En enspråkig korpus kan vara allmän, med många olika sorters texter för att kunna visa på språket i stort, eller innehålla texter inom en viss texttyp, till exempel medicinsk facktext, ifall man vill undersöka språket inom just detta område. En parallellkorpus består av källtexter och deras översättningar på ett eller flera språk, och kan vara uppbyggda i en riktning, med källtexter bara på ett språk, eller i flera riktningar, med källtexter på båda språken i språkparet (eller samtliga språk om det är fler än två inblandade). En jämförbar korpus består av

originaltexter på båda språken som är av samma texttyp(er), eller att de båda språken på något annat sätt ändå är likvärdiga, och kan användas för att visa på skillnader eller likheter i språkbruk utan att vara bunden till samma semantiska innehåll på de båda språken.

En korpus tar relativt lång tid att sätta samman, och finns det inte någon lämplig korpus för den undersökning forskaren önskar utföra får man bygga upp sin egen korpus. Det är en stor ansträngning innan man alls kan få några resultat, men när korpusen väl är klar går det fort att få fram material att analysera. För att arbeta effektivt med en korpus måste man veta ungefär vad man letar efter och kunna begränsa sina sökkriterier, för annars har man fortfarande en oöverskådligt stor textmassa att utgå från. När man formulerat sina sökkriterier på ett bra sätt, blir det däremot genast mycket lättare. Är en korpus behandlad på ett bra sätt, kan en forskare identifiera alla exempel av det fenomen man är intresserad av snabbt, och istället lägga tiden på sin analys.

För att analysen ska kunna vara generaliserbar gäller det att korpusen är tillräckligt stor och varierad. Är omfattningen på korpusen alltför liten, kan man inte dra några generella slutsatser utifrån den. Den måste också vara varierad för att det man finner med säkerhet kan sägas vara något annat än egenheter som finns inom en viss texttyp, en viss tidsperiod, eller språkanvändning som en viss skribent eller översättare står för men som inte är lika vanligt bland språkanvändare i allmänhet. Självklart kan man vilja undersöka just en viss texttyp, men då kan det också vara bra att ha en varierad korpus att jämföra med så man med större säkerhet kan säga vad som är speciellt med den texttypsbundna korpusen (McEnery & Wilson 2001:29–32, 77–80).

I boken *Corpus Linguistics* (McEnery & Wilson 2001) redogör författarna för korpuslingvistikens tidiga historia, där en del forskare enbart med ögonens hjälp (och ibland stora mängder assistenter) gick igenom textmassor på många miljoner ord för att göra sina analyser. Detta var både tidskrävande och dyrt, och lämnade utrymme för många mänskliga misstag i processen. De slutsatser som gick att dra utifrån det tidskrävande arbetet handlade för det mesta om stavningskonventioner, ordfrekvens och kollokationer, och resultaten blev ofta de som forskaren föreställt sig. McEnery och Wilson återger hur Chomsky argumenterade mot metoden, och empirisk språkforskning i allmänhet, och sade att man lika gärna kunde konsultera sin egen språkkänsla om ett visst ords möjligheter, och att korpuslingvistik borde läggas åt sidan. Så många blev övertygade av Chomskys argument att all empirisk språkforskning under en period ansågs oanvändbar utom till studier i språkinlärning (eftersom små barn inte kan beskriva hur de använder språket) och

fonologi (eftersom inte alla använder precis samma allofoner). Först när datorernas intåg gjorde att man inte behövde behandla de enorma datamängderna manuellt blev korpusundersökningar accepterad som metod igen (McEnery & Wilson 2001:1–25).

2.3.3. Ekvivalensbegreppet

Ett ämne som länge var centralt för översättningsforskningen är begreppet ”ekvivalens”. Olika skolor har bildats runt olika uppdelningar av ekvivalens i två eller flera sorters överensstämmelser i översättningar.

Nida presenterade en indelning mellan formell och dynamisk ekvivalens (Nida 1964:159). Den formella ekvivalensen utgörs då av de faktiska ordens motsvarigheter på målspråket medan den dynamiska ekvivalensen inte är lika bunden till orden utan istället till vad orden uttrycker (Nida 1964; Munday 2008:38–44). Denna indelning tycktes för många vara lite väl snäv, och andra indelningar uppstod, så som Kollers fem typer av ekvivalens: denotativ, konnotativ, textnormativ, pragmatisk och formell (Munday 2008:46). Denotativ ekvivalens fokuserar på varje ord, medan konnotativ ekvivalens tar även hänsyn till ordets bibetydelser, så som stilnivå, användningsfrekvens, känsloladdning eller någon av en rad andra dimensioner. Den textnormativa ekvivalensen fokuserar på hur språkbruket brukar vara i den aktuella kommunikativa situationen. Pragmatisk ekvivalens fokuserar på hur samma betydelse kan uttryckas för att bäst förmedlas till den tänkta läsaren, och den formella ekvivalensen handlar här om den språkliga formen med variabler som vers, rim, metaforer, rytm och andra aspekter som oftast spelar in vid översättning av lyrik. Översättaren måste själv avgöra vilken sorts ekvivalens som är viktigast att bevara på varje nivå av en text för att åstadkomma det bästa resultatet (Munday 2008:46–48). Andra har försökt föra fram ytterligare indelningar eller definitioner av ekvivalens, medan ytterligare andra har vänt sig från själva begreppet då forskare inte kan komma överens om vad det innebär.

I min undersökning ser man en koppling till Nidas indelning, där normen förväntas vara formell ekvivalens, det vill säga att översättningen uttrycker riktningen på samma sätt som originalet, men fokus ligger på de mer ovanliga fall där ekvivalensen snarare är dynamisk, och riktningen beskrivs på ett sätt som passar bättre in i målspråket. Kollers indelning är svårare att applicera här, men man skulle kunna använda hans konnotativa och pragmatiska ekvivalens för att beskriva avsteg från denotativ ekvivalens.

Inom rysk översättningsvetenskap är Barchudarov ett av de största namnen, genom sin bok *Язык и Перевод* ("Språk och översättning") från 1975. Han talar där om *референтивное значение* (referentiell betydelse), *прагматическое значение* (pragmatisk betydelse) och *внутрилингвическое значение* (inomlingvistisk betydelse) (Barchudarov 1975:65–70). I fråga om översättning kan den referentiella betydelsen sägas uttryckas med Nidas formella ekvivalens och Kollers denotativa dito. Den pragmatiska betydelsen uttrycks med Kollers konnotativa och till viss del av hans pragmatiska ekvivalens, och den inomlingvistiska betydelsen av andra aspekter av Kollers pragmatiska ekvivalens och hans formella ekvivalens. Den inomlingvistiska betydelsen kan vara mycket svår att hantera, men illustreras ganska väl av ett av Barchudarovs exempel ur översättningen till ryska av *Justice* av Galsworthy (med mina egna översättningar av de ryska meningarna):

What is this *ninety*?

... it's *nine* I drew a check for.

Что это за *восемьдесят* фунтов? (Vad är det här för *åttio* pund?)

...я выписал чек на *восемь* фунтов. (Jag skrev ut en check på *åtta* pund.)

(Barchudarov 1975:134)

Som synes har översättaren ändrat på de med bokstäver skrivna talen i texten. Detta beror på att det språkliga förhållandet mellan 9 och 90 inte är det samma på ryska som på engelska. 9 heter *девять* (devjat'), medan 90 heter *девяносто* (devjanosto. "Sto" betyder "hundra") och alltså inte i första hand ses som "nio tiotal" utan snarare som "hundra minus tio".¹ 8, *восемь* (vosem'), och 80, *восемьдесят* (vosem'desjat, åtta-tio), passar bättre i sammanhanget då de har samma språkliga förhållande som 9 och 90 har i den engelska källtexten (Barchudarov 1975:135). Något liknande skulle lätt kunna hända med franskans "fyrtjog-tio" för 90 eller något annat språk som inte räknar tiotal hela vägen till hundra. Även svenskan *nittio* skulle orsaka en liten svårighet eftersom o:et i *nio* skulle försvinna. Rim, ordvitsar och andra språkliga fenomen, som ofta är svåra att återge i översättning, går in under denna kategori.

Dessa olika sorters betydelser kan orsaka svårigheter i fråga om översättning genom att den referentiella betydelsen inte har en motsvarighet (inga motsvarigheter, eller kanske flera men det är inte säkert vilken som passar bäst i sammanhanget), eller att den pragmatiska

¹ Jämför med romerska siffror: "XC". Trots detta är förledet i sammansättningen ändå "nio".

betydelsen kräver en förklaring ("floden Okas strand", istället för enbart "Okas strand") (Barchudarov 1975:126–127), en generalisering ("en resväska", istället för "en Samsonite"), eller en viss stilnivå på orden.

I min undersökning kan främst den pragmatiska betydelsen, så som Barchudarov beskriver den, förklara varför en förändring sker. Man kan helt enkelt beskriva rörelser på olika sätt när de sker i relation till vissa sorters ting i omgivningen eller i vissa situationer, och för att de detaljerna ska kännas idiomatiska på svenska krävs en annan beskrivning av riktningen.

2.3.4. Rörelseverb

Många har forskat om rörelseverb, både inom språk och på skillnaderna mellan dem. Fillmore (1968, 1976) formulerade en teori som kallas *case grammar* om verb och de argument, andra satslement, som ett verb kan eller måste förekomma med. Just rörelseverb kan ha väldigt många argument då riktningen för dem kan beskriva så många olika relationer till andra objekt. En och samma rörelse kan gå *från, över, under, längs med, genom, runt*, eller *till* något för att ge några exempel. Oftast anger man inte alla dessa relationer i en viss situation, eftersom det skulle bli onödigt mycket information för de flesta textsituationer, men man skulle kunna göra det, förutsatt att man har all den informationen. Inom den här teorin anses de flesta rörelseverb också vara mål- eller källinriktade, då de oftast förekommer i konstruktioner som beskriver ankomst respektive avfärd (Fillmore 1968, 1976). De tydligaste exemplen på detta torde vara *komma* respektive *lämna*, även om just *lämna* i många fall inte har en primär rörelsebetydelse på svenska: "Kalle lämnade en bok hos Lisa" respektive "Kalle lämnade hemmet vid klockan sju på morgonen".

En motstående skola om rörelseverb och deras semantik bildades av Talmy. Förutom det som jag skrev om honom och hans språktypologi av *verb-framed* och *satellite-framed* i avsnitt 1.1 ovan, vänder sig Talmy mot Filmores system, vilket enligt honom låser fast språket vid detaljerna "mål" eller "utgångspunkt". Han vill i stället undersöka hur uttryck lexikaliseras, och utvecklar nya betydelser som de inte hade från början. Utgångspunkten för hans undersökningar var de verb som från början inte har någon rörelsebetydelse men som i vissa situationer får en sådan. Hans exempel på detta var det engelska *float* (sv. *flyta*) vilket i vissa språk kan användas för att ange rörelsesätt i verbet. Hans exempel fungerar relativt bra även på svenska:

Fartyget **flöt** på en luftkudde. (stilla position, Sätt)

Fartyget **rörde** sig in i hangaren, **flytande** på en luftkudde. (Rörelse och Sätt separat)

Fartyget **flöt** in i hangaren på en luftkudde. (Rörelse genom Sätt)

(Talmy 2000, Vol II:31; egen översättning från Nolskog 2011)

För den här undersökningen spelar båda dessa skolor in på det sätt att Fillmore kan förklara hur förekomsterna fungerar i ett visst språkligt system, medan Talmys perspektiv bättre kan hjälpa till att förstå de fall där något mer oväntat händer, och förklara utifrån hur vi uppfattar rörelser.

2.3.5. Ryska rörelseverb

I ryska språket har alla verb perfektiv (fullbordad) eller imperfektiv (ofullbordad) aspekt, och de flesta kommer också i par med ett verb av vardera aspekten (Wikland 1974:109, 113, 118–119) Man kan också säga att de flesta ryska verb har båda aspekterna, men med olika former (Wade 2000:268–269). För att sammanfatta kan man säga att perfektiv aspekt används för att ange någon sorts gräns eller resultat av en handling: att den börjar, avslutas, gör någon sorts övergång eller betecknar hela handlingen. Perfektiv aspekt driver handlingen framåt, då den innebär ordningsföljd för händelser. Perfektiv aspekt används inte i presens, bara i preteritum och futurum. För pågående, misslyckad eller upprepade handling används imperfektiv aspekt. Imperfektiv aspekt fokuserar på omständigheter, snarare än resultat, och kan utgöra bakgrund till händelseförlopp som beskrivs i perfektiv aspekt (Wade 2000: 293–295).

I ryskan räknar man 14 par av verb som ”riktiga” rörelseverb, då dessa par består av bestämda och obestämda rörelseverb. Även andra verb används för rörelser, men då finns det inga verbpar på detta sätt. De bestämda rörelseverben används för rörelser i en viss bestämd riktning vid ett visst tillfälle, och de obestämda rörelseverben används för rörelser utan bestämd riktning, rörelser tur-och-retur, rörelser i en riktning vid flera tillfällen samt förmåga att utföra rörelsen. För vanlig förflyttning till fots, det vill säga det som motsvarar svenskans *att gå*, används *ходить* (obest.) och *идти* (best.). Samtliga rörelseverb har

imperfektiv aspekt, och man bildar perfekтива verb genom att prefigera dem. (Wade 2000:345)

De övriga rörelseverben är (bestämda först): ехать, ездить (åka, resa); бежать, бегать (springa, fly); лететь, летать (flyga); плыть, плавать (simma, flyta, segla, åka [på vatten]); нести, носить (bära); вести, водить (leda); везти, возить (forsla); лезть, лазить (klättra); ползти, ползать (krypa); тащить, таскать (dra, släpa); гнать, гонять (jaga); катить, катать (gulla); брести, бродить (vandra, ströva).

Det sista paret, *брести* (bresti) och *бродить* (brodit'), räknas till rörelseverben mest av tradition, då de inte fungerar som övriga rörelseverb. *Брести* betyder snarare "gå långsamt, med svårighet", medan *бродить* inte kan användas med ett mål utan i sig innebär en riktninglöshet (Wade 2000:346).

Utifrån dessa verbpar bildas sedan prefigerade rörelseverb. I allmänhet får prefigerade bestämda rörelseverb perfektiv aspekt och de obestämda imperfektiv aspekt. Några prefix som är relevanta i den här undersökningen är в- (v-, "in"), вы- (vy-, "ut"), до- (do-, "fram [till en viss punkt]"), за- (za-, "in [i, kortvarigt]", "in [bakom]", "alltför långt"), об- (ob-, "runt"), пере- (pere-, "över"), по- (po-, perfektivbildande, även "lite"), под- (pod-, "under", "fram"), при- (pri-, "ankomst", "närmande"), с- (s-, "bort", "ned", "av", "från"), у- (u-, "bort", "iväg") (Wade 2000:358–359). Några av prefixen får en inskottsvokal framför vissa verb, och *идти* (idti) dras samman till *-йти* (-jti) när det prefigeras.

Som jag nämnde i avsnitt 1.3 ovan har det länge funnits en syn inom den ryska lingvistikerna att ett prefigerat verb kräver vissa prepositioner när de kombineras med prepositionsfraser, och att detta även gäller för rörelseverb. Åsikten fördes först fram i *Ryska Akademiens grammatik* från 1802, och den har påverkat ryska lingvister sedan dess (Ferm 1990:176). Under 1900-talets senare del började en del lingvister ifrågasätta detta dogmatiska synsätt, men kunde inte komma med en tillfredställande förklaring till hur prepositionen bestäms av verbets morfologi, det vill säga prefixet i det här fallet (Ferm 1990). Ferm använder sig av begreppet *valens* för att definiera vilka verb som kan räknas som rörelseverb och finner då att *брести* och *бродить* inte hör till de rena rörelseverben utan till en grupp som har vissa semantiska likheter med rörelseverb. Däremot finner hon flera verb som inte räknas till de traditionella rörelseverben men som har samma valensstruktur. Dessa finns dock inte i några verbpar för bestämd och obestämd rörelse (Ferm 1990:177–179). Hon grupperar sedan prefix som förekommer med rörelseverb utifrån om de är *allativa*, har huvudvalensen "mål";

ablativa, har huvudvalensen ”utgångspunkt”; *allativ-ablativa*, har både ”mål” och ”utgångspunkt” som huvudvalenser; eller *perlativa*, om de har ”väg” som huvudvalens. Huvudvalensen är den valens som måste uppfyllas för att användningen av verbet ska bli meningsfull, och den kan uttryckas genom en prepositionsfras, ett adverb eller tydligt framgå från sammanhanget (Ferm 1990:180).

Efter att ha gjort denna kategorisering prövar Ferm huruvida de prefigerade verben kan kombineras med olika prepositionsfraser utifrån om de uttrycker samma eller olika eller rentav motsatt allmänna respektive konkreta riktningar, och hon finner att alla grupper av prefix tenderar att explicit uttrycka ”mål” i relativt hög utsträckning, även om de har andra huvudvalenser. Andra lingvister har undersökt varför vissa målangivande prepositionsfraser förekommer oftare än andra, och påstår utifrån det att målet för en rörelse oftare är okänt, och därför behöver meddelas (Ferm 1990:181). Ferm drar utifrån sina fynd och dessa teorier om prepositionsfraser slutsatsen att det är prepositionsfrasen som är primär vad gäller hur rörelser anges. Därmed är rörelseverbet sekundärt och väljs utifrån vilken (explicit eller implicit) prepositionsfras det ska kombineras med. Prefixen *npu-* (pri-) och *y-* (u-) räknar hon som omarkerade vad gäller konkret riktning, det vill säga att de anger inte varifrån någon *kommer* (*npu-*) eller vartåt någon *beger sig iväg* (*y-*) och kan därför kombineras med alla prepositioner (Ferm 1990:182, 184).

Fermers undersökning är användbar för mig eftersom den beskriver vad som händer i rörelsebeskrivningen på ryska, och den kan även användas för att förklara vad som händer i översättningen.

3. Resultat och analys

Totalt har 152 av 381 förekomster av *gå* eller *komma* + riktningsadverb ändrats i Paustovskij, 26 förekomster av 54 i Pelevin, och 8 av 25 i Ulitskaja. För att göra det hela lite mer överskådligt redovisas antalet och fördelningen av förekomsterna i Tabell 1 här nedanför. Procentsatser är avrundade till en decimal.

TABELL 1: *Antal och fördelning av förekomster, absoluta tal respektive procent.*

	Paustovskij	Pelevin	Ulitskaja	Totalt
Antal förekomster	381	54	25	460 st
Andel av förekomster totalt	82,8 %	11,7 %	5,4 %	100 %
Antal förändrade	152	26	8	186 st
Andel förändrade i text	39,9 %	48,1 %	32,0 %	46,1 %
Andel av förändrade totalt	81,7 %	14,0 %	3,8 %	100 %

Ur dessa förekomster kan man urskilja en del grupper, vilka kommer utgöra avsnitt i detta kapitel. Varje exempel kommer att markeras med vilken av de ryska källtexterna det kommer från med "PA", "PE" eller "UL" och ett tresiffrigt nummer för att visa vilken av samtliga förekomster från en viss källtext det är, räknat från den aktuella textens början. Dessutom kommer varje exempel som jag redovisar i själva undersökningen få ett löpnummer. I varje exempel kommer den aktuella förekomsten markeras med fetstil och kursiv stil, och eventuella oförändrade förekomster i samma textsegment enbart med kursiv stil

3.1. Rörelse i höjded

Få av ändringarna är riktigt så diametralt motsatta som den som väckte mitt intresse i samband med arbetet med kandidatuppsatsen (se avsnitt 1.3 ovan), men det finns ändå de som är tydligt annorlunda. En del

rörelser förändras till att få en explicit höjdaspekt på svenska, medan det bara är ett tillfälle där höjdaspekten är explicit i den ryska källtexten men har tagits bort i måltexten.

Till att börja med har svenskan en tydlig tendens att vilja associera stränder och vatten med rörelser i höjdd. Här följer två exempel från Paustovskij och Pelevin:

01 Я *вышел* с дядей Илько на берег.
Farbror Ilko och jag *gick ner* till stranden. (PA004)

02 Это когда Нинлил пошла в чистом потоке купаться, а потом *вышла* на берег канала.
Det var när Ninlil gick för att bada i den rena strömmen och sen *gick upp* på kanalens strand. (PE023)

Båda exemplen visar hur riktningen har ändrats från *выйти* ("gå ut") till *gå ner* [till stranden] (01) respektive *gå upp* [ur vattnet på stranden] (02). Följande två exempel, (03)–(04), visar att även utan en riktningsmarkering i verbet på ryska vill svenskan ha en höjdförflyttning i relation till vattendrag:

03 Я любил *ходить* на пристань во время прибоев.
Jag tyckte om att *gå ner* till hamnen när det var bränningar. (PA177)

04 Мы натягивали дождевые плащи и *шли* на плотину, чтобы проверить жерлицы, поставленные вчера.
Vi tog på oss våra regnrockar och *gick ner* till fördämningen för att kontrollera metkrokarna som vi hade lagt ut dagen förut. (PA376)

Det verkar som vattenytan ses som en särskilt markerad höjdnivå i svenskan. Man går *upp* ur vattnet eller *ner* till eller i det. Förutom rörelser i relation till vatten verkar svenskan ha allmänt lättare att tycka att rörelser har en höjdaspekt, även när den kanske inte har det i verkligheten, så som visas i följande exempel:

05 Она *шла* по узкому проходу к доске, нижняя часть ее тела как бы чуть отставала от верхней, и та нога ее, что в шагу была позади, чуть приволакивалась, замирала на носочке, а коленями она двигала так, словно толкала тяжелую ткань длинного вечернего платья, а не задрипанной юбочки.
När hon *gick upp* för den smala gången till tavlan var det som om den nedre delen av hennes kropp kom något efter den övre, och den fot som blev efter i steget släpade litet, stannade upp på tåspetsen, och knäna rörde sig som om de hade vidrört det tunga tyget i en lång aftonklänning och inte en sliten kjol. (UL009)

- 06 – Тогда я *схожу* на это время в город.
– Då *går* jag *ner* i staden under tiden. (PA094)

- 07 Только в антракте я выбрался со своего места и *подошел* к барьеру.
Först under mellanakten tog jag mig bort från min plats och *gick ner* till räcket. (PA314)

Istället för att gå ”längs en gång” (*no проходу, по проходу*) i (05), går vi här *upp för* den, istället för att *сходить* (*schodit'*, ”gå ut [och ha för avsikt att komma tillbaka]”) i staden i (06), går vi ner i staden, och istället för att *подойти* (*podojti*, ”gå fram”) till räcket i (07), går vi ner till det. Vad gäller den sista meningen kan man ganska lätt medge att det finns anledning till en höjdskillnad, då den utspelar sig på en teater och stolsrader både på parkett och på balkong brukar gradvis sänka sig nedåt ju längre fram mot scenen man kommer, men de båda andra behöver inte ha någon egentlig höjdrörelse alls i sig. Det är på svenska denna, möjligtvis helt godtyckliga, upplevelse av höjdskillnad kommer till uttryck. Hade den här undersökningen också tagit med den bok av Kerstin Ekman som finns med i korpusen hade det säkerligen funnits exempel på höjdskillnader i rörelser, eftersom den utspelar sig i de jämtländska fjällen. Frågan blir då hur stor del av dem som följt med till den ryska översättningen.

Sedan kan det ibland läggas till en beskrivning av höjdrörelse som är implicit för en källspråkläsare men annars kan gå helt förlorad för en målspråkläsare. I exempel (08) nedan vet inte en svensk läsare som inte studerat någon ryska att *горка* (*gorka*) betyder ”kulle” eller ”[litet] berg”.

- 08 Стоило только *выйти* из города на Владимирскую горку, и тотчас перед глазами *распахивалось* голубоватое море.
Man behövde bara *gå upp* på Vladimirskaja gorka utanför staden, så bredde sig genast det blånande havet inför ens ögon. (PA065)

För att tydliggöra detta har översättaren valt att skriva *gå upp* istället för det *gå ut* (*выйти, vyjti*) som används i källtexten, samt angett att det är *utanför staden*, och genom detta grepp har den implicita höjdrörelsen på ryska inte gått förlorad.

3.2. Gå iväg får annan delriktning

Yümu (”ujti” gå bort/iväg) motsvaras i flera förekomster i korpusen av antingen *gå ut* eller *gå in*. Jag väljer att dela upp dessa i underkategorier, eftersom det verkar finnas olika anledningar för var och en av de båda lösningarna i översättningen.

3.2.1. Gå iväg blir gå ut

När *yümu* översatts med *gå ut* verkar det ofta röra sig om en rörelse som på ryska är *gå [ut och] iväg*, alltså att någon går ut från en avgränsad plats och vidare bort. På svenska fokuserar översättaren mer på själva utträdet än på rörelsen vidare bort: *gå ut [och iväg]*:

09 Я *ушел* из сада.

Jag *gick ut* från trädgården. (PA029)

10 Маркович *ушел* вместе с Борей. Маркович надел сапоги, а студенческую тужурку стянул ремнем.

När Markovitj hade tagit på sig stövlarna och dragit åt bältet om sin skoluniform *gick han ut* med Borja. (PA149)

11 Я *ушел* последним.

Jag *gick ut* sist av alla. (PA338)

12 Заполнив несколько желтоватых бланков, он дал мне выпить мензурку чего-то горького, поставил на стол передо мной маленькие песочные часы и *ушел* за вторую дверь, велев прийти туда, когда весь песок пересыплется вниз.

Efter att ha fyllt i några gula blanketter gav han mig ett mätglas med något bittert i att dricka, satte ett litet timglas framför mig och *gick ut* till rummet bredvid. Jag skulle komma efter så fort sanden hade runnit ner. (PE018)

Fokus på ryska skulle här, enligt Ferm (se avsnitt 2.5 ovan), vara på avfärd, utan att någon speciell riktning eller att något speciellt mål är nödvändigt. På svenska verkar vi, utifrån dessa exempel, oftare behöva komma ut ur det avgränsade området, innan vi tänker på att röra oss bort från det, för att använda beskrivningar från teorier om föreställnings-scheman (se avsnitt 1.2 ovan).

3.2.2. Gå iväg *blir* gå in

I de fall där översättaren har valt *gå in* verkar betydelsen i flera fall vara att personen går iväg för att få vara ifred eller komma undan en jobbig situation. Här är nästan alla exempel från Paustovskij, och det enda exempel som kommer från en av de andra källtexterna beskriver en mer metaforisk rörelse. Det som är gemensamt är att personerna försvinner till en annan, på något sätt avgränsad, plats.

13 Лиза *ушла* к себе, заплакала от обиды и сказала хриплым голосом:

Lisa *gick in* i sitt rum, började gråta, så kränkt var hon, och sade hest: (PA188)

14 Тетя Маруся не выдержала и *ушла* в дом.

Moster Marusia härdade inte ut, hon *gick in* i huset. (PA369)

Situationen behöver inte vara sådan att personen vill komma undan den, men ändå så är det en viss grad av ”komma undan för sig själv” som finns i följande exempel:

15 Трофим *ушел*, но не на сеновал, а в лес и появился только на следующий день утром.

Men i stället *gick* han *in* i skogen och visade sig igen först morgonen därpå. (PA260)

16 Потом я *уходил* к себе, раздевался и ложился на узкую койку.

Sedan *gick* jag *in* till mig, klädde av mig och lade mig i den smala sängen. (PA288)

Alla dessa exempel av hur *yūmu* översätts med *gå in* kommer från Paustovskij, och det går inte utifrån detta visa att detta alltid är fallet. Det enda exempel som kommer från Pelevin, (17), visar på en mer metaforisk rörelse, då personen fysiskt försvinner (brinner upp) för att aldrig återvända:

17 Он работал с перерывами, а минут через двадцать меня вдруг ударило плечом в стену, потом спиной в потолок, и все вокруг затряслось от невыносимого грохота; я понял, что Дима *ушел* в бессмертие, не попрощавшись.

Den gick stötigt, och efter ungefär tjugo minuter törnade mina axlar plötsligt mot väggen och huvudet mot taket. Allt runtom började skaka under ett outhärdligt dån. Jag förstod att Dima *gått in* i odödligheten utan att ta farväl. (PE040)

Det kan vara så att översättaren anser att det riktningsmässigt omarkerade (enligt Ferm, se avsnitt 2.3.5 ovan) prefixet *y-*, som här indikerar ett allmänt *bort*, ett försvinnande för evigt, inte fungerar helt bra på svenska tillsammans med prepositionsfrasen ”i odödligheten”. Själva försvinnandet går inte att kombinera med, det i och för sig metaforiska, målet. Istället väljer översättaren *in*, som fungerar bättre med prepositionen. Även för de flesta av de övriga exemplen (13)–(14), 16) hade inte *bort* eller *iväg* fungerat speciellt bra, så en riktning *in* i ett rum kan tyckas naturlig. I exempel (15) skulle det vara en möjlig lösning att behålla det, men översättaren kan ha velat markera personens inträde i skogen.

3.3. Komma ut eller fram

Выйти (vyjti, ”gå ut”) har i en del sammanhang blivit *gå/komma fram*. *Fram* kan på svenska innebära att man kommer in i någons synfält (SAG 1999: 676):

18 Из-за лошади двое драгун *вывели* босого человека. Руки его были скручены за спиной.

Two dragoner *kom fram* ledande en barfota man med händerna bakbundna. (PA280)

19 Мордан залез под дачу, тихонько повизгивал там и не хотел *выходить*.

Mordan kröp in under huset; där låg han och gnällde lågt och han ville inte *komma fram*. (PA368)

20 Ивана Трофимовича гость положил метким выстрелом сразу, как только они с Маратом, встав на задние лапы и рыча, *вышли* из леса; его тушу подцепили крючьями за особые петли и подтащили к машине.

Gästen fällde Ivan Trofimovitj med ett välriktat skott så fort Ivan och Marat *kommit fram* ur skogen och brummande rest sig på bakbenen. På de specialgjorda öglorna på Ivans päls fäste man krokar, och kroppen släpades fram till bilen. (PE015)

21 – *Выходи* с поднятыми руками, сука!

– *Kom fram* med händerna ovanför huvudet, din fan! (PE044)

I alla exemplen här ovan, (18)–(21), kan man se just denna användning på svenska, medan de ryska källtexterna alla låter rörelsen ske *ut* i

någons synfält. Om man jämför med engelska, säger man nog även där *come out* i de sammanhang som förekommer här. Några andra av exemplen beskriver rörelser ”ut i det öppna”, ”fram från det avgränsade” utan att det finns ett synfält att komma in i, men om någon hade varit där så hade personerna syntts:

22 Мы сделали большой круг и мимо Владимирского собора *вышли* к Николаевскому скверу - как раз к тому месту, где недавно я висел на ограде, кричал «ура» и махал фуражкой.

Vi gjorde en lång omväg, förbi Vladimirs katedral och *kom fram* till Nikolavjevskij-parken, just den plats där jag helt nyligen fasthakat vid räcket hade ropat hurra! och viftat med mössan. (PA139)

23 Мы *вышли* к обрыву.

Vi *kom fram* till en klyfta. (PA162)

24 Я *вышел* из-за шкафа и огляделся: все было так же, как и во время телепередачи, но сейчас я заметил на полу под космическими кораблями довольно большую кучу нечистот, мерзко белеющую бумажками и банками из-под „Великой Стены”; на моих глазах туда что-то тихо шлепнулось.

Jag *gick fram* bakifrån skåpet och såg mig omkring. Allt var precis som under tevesändningen, men nu lade jag också märke till en rätt stor sophög på golvet under rymdstationen med äckliga vita papper och tomma Kinesiska Muren-burkar. Medan jag stod där var det någonting som föll ner med en klatsch. (PE049)

Snarare är det personens eget synfält som vidgas efter att ha varit begränsat, antingen av trängre gator som i (22), av skog som i (23), eller av ett skåp som i (24). Ryskan har inte den betydelsen i relation till synfält som finns i svenska *fram*, utan använder *вы-* (vy, ”ut”) för den betydelsen.

3.4. Återvända *hem* eller *gå tillbaka*

Hem används ofta vid sidan av *tillbaka* för att uttrycka återvändande. Ryskan verkar inte lika ofta behöva skriva ut att det är just *hem* man återvänder. De begränsade sökmöjligheterna i korpusen (se avsnitt 2.1 ovan) gör att jag missar de fall där det översatts med *återkomma* eller *återvända* utan får koncentra mig på förekomsterna där översättarna valt *komma* eller *gå*. Det visar sig även här finnas olika grupper av förekomster som får egna underkategorier.

3.4.1. Återvända *och* komma hem

I flera fall från Paustovskij översätts något av verben *вернуться* (vernut'sja) eller *возвратиться* (vozvratit'sja), som båda betyder ungefär "återvända", med *komma/gå hem/tillbaka*:

25 Когда я *вернулся*, бабушка еще спала.

När jag *kom hem* sov mormor fortfarande. (PA030)

26 Из Синезерок мы *возвращались* в Рёвны пешком и *пришли домой* только на рассвете.

Vi *gick tillbaka* till Rjovny till fots och *kom fram* först i gryningen. (PA129)

27 Задорожный недавно *вернулся* с японской войны с двумя огромными сундуками.

Sadorosjnij hade helt nyligen *kommit hem* från rysk-japanska kriget medförande två väldiga koffertar. (PA148)

28 Он *уходил* утром и *возвращался* поздно, когда мы спали.

Han *gick ut* på morgonen och *kom hem* sent, när vi sov. (PA200)

I exempel (25)–(28) här ovanför ser man hur återvändandet [till personens hem] på ryska gärna blir att han *kommer hem* på svenska i Paustovskij, medan när det är någon annans hem där han är på besök blir lösning *gå tillbaka*. I Ulitskaja, liksom i två förekomster hos Paustovskij, kan man också finna hur ett substantiverat återvändande i källtexten blir verb i måltexten, och då återigen att personerna *kommer hem*, som man kan se här nedanför i (29)–(30).

29 Дома моего *приезда* как будто не заметили.

Det var som om man inte märkte att jag hade *kommit hem*. (PA196)

30 Щуплый веснушчатый мальчик с выпирающими вперед крупными зубами и воспаленными уголками губ также проявил незаурядный талант, и в течение двух месяцев юные экспериментаторы, вдохновенно трудясь от трех до половины седьмого, то есть до *прихода* Борискиных родителей, в полном объеме усвоили всю механическую сторону любви, не испытав при этом ни малейшего чувства, выходящего за рамки дружеского и делового партнерства.

Den magre och fräknige pojken med stora utstående tänder och såriga mungipor visade ovanlig talang, och under loppet av två månader hade de unga forskarna, som arbetade inspirerat från tre till halv sju då Boris föräldrar *kom hem*, helt och fullt tillägnat sig kärlekens mekaniska sida, utan att därvid erfara den minsta känsla som skulle

ha gått utanför ramen för ett vänskapligt och sakligt partnerskap.
(UL007)

I (29) har personen kommit åkande (*приезд*, *priezd*, från *приезжать*, *priezhat'*, "komma [åkande]" i imperfektiv aspekt²). I (30) är återkomsten till fots eller omarkerad (*приход*, *prichod*, från *приходить*, *prichodit'*, "komma [gående]"). Då båda av förekomsterna beskriver återkomster till personernas hem, kan det vara anledningen till att båda översättarna har valt *komma hem* till sin måltext.

3.4.2. Olika sätt att komma hem

Även *прийти* (*prijiti*, "komma (gående)") används självständigt men har översatts med *komma hem*. Här finns även fall där *приехать* (*priechat*, "komma åkande"), *привезти* (*privezti*, "komma och skjutsa/ta med sig någon i fordon"), *привести* (*privesti*, "leda/ta med sig någon till fots") eller *принести* (*prinesti*, "komma bärande något med sig") har översatts med *komma hem* eller *tillbaka*:

31 До того как дед стал чумаком, он служил в николаевской армии, был на турецкой войне, попал в плен и **привез** из плена, из города Казанлыка во Фракии, жену - красавицу турчанку.

Innan farfar blev tjumak hade han tjänstgjort i tsar Nikolajs armé, han hade deltagit i kriget mot Turkiet, blivit tillfångatagen och **kom hem** medförande en mycket vacker turkisk hustru, som var från den turkiska staden Kasanlyk i Tracien. (PA009)

32 – Как сыночку пошел пятый месяц, Михась застрелил аиста. Он **принес** его в нашу халупку.

– När pojken var fyra månader gammal sköt Michas en stork och **kom hem** med den till vår koja. (PA028)

33 На следующий день после исключения гимназист **пришел** в гимназию.

Dagen därpå **kom** pojken **tillbaka** till läroverket. (PA087)

34 Днем отец **привел** растерянную старушку еврейку со сползшим с седой головы платком.

Senare **kom** min far **tillbaka** i sällskap med en gammal förvirrad judisk kvinna; duken hade ramlat av hennes gråa huvud. (PA152)

² Det kan också vara en stelnad substantivering av den nu döda, eller oerhört talspråkliga, verbformen **приездить*, *priezdit'*, vilket vore den regelbundna prefigeringen av *ездить*, obestämt rörelseverb "åka" (Podlevskikh Carlström 2013)

35 Несмотря на неудачу восстания, отец *приехал* возбужденный, прохваченный московским морозом.
Trots att upproret misslyckades *kom* min far *hem* upphetsad, svalkad av den moskovitiska kölden. (PA158)

36 ... Роберт Викторович *пришел* через два дня, когда Сонечка уже не работала на выдаче.
Robert Viktorovitj *kom tillbaka* två dagar senare då Sonetjka inte längre arbetade vid utlåningen. (UL003)

I exempel (31)–(36) visar ryskan en fördel gentemot svenskan vad gäller möjlighet att variera sig. Svenskan har inte riktigt samma smidiga sätt att beskriva hur någon bär eller för med sig någon eller något, och samtidigt förmedla om det sker till fots eller med ett fordon. Istället generaliserar översättarna denna variation till att *komma tillbaka* eller *komma hem*. De ryska författarna låter i alla dessa fall det faktum att det rör sig om en återkomst vara implicit, men översättaren expliciterar den i måltexten.

3.4.3. Dubbel återkomst blir enkel

I förra undergruppen var återkomsten hem implicit i källtexterna, utan beskrevs som enbart en ankomst. I andra fall hos Paustovskij blir ”återkomsten hem” däremot väldigt explicit i ryskan. När ryskans *домой* (domoj, ”hem” (mål) eller ”hemåt” (riktning)), skrivs ut tillsammans med *вернуться* eller *возвратиться* (båda ”återvända”) i Paustovskij har uttrycket (alltså ordagrant *återkomma hem*), som kan verka lite dubbelt på svenska, översatts med enbart *gå hem*:

37 Я разыскал Лизу, и мы *вернулись домой*.
Jag sökte reda på Lisa och vi *gick hem*. (PA192)

38 Я *возвращался домой* на Лукьяновку усталый и счастливый.
Jag *gick hem* till Lukjanovka, trött och lycklig. (PA287)

39 Я *вернулся домой* очень поздно.
Jag *gick hem* mycket sent. (PA347)

I exemplen här, (37)–(39), skulle det kännas lite överflödigt att säga ”återkom hem” på svenska. Det är väl en fråga om språkkänsla, som i sig är väldigt subjektivt.

3.4.4. Igen blir tillbaka

I ett par fall, (40)–(41), har Paustovskij använt *опять пойти* (opjat' pojt'i) eller *опять приходил* (opjat' prichodil), *gå igen* respektive *komma igen*. I måltexten har det stället blivit *gå* respektive *komma tillbaka*:

40 Мне хотелось *опять пойти* на виноградник, но я знал, что этого нельзя делать.

Jag ville *gå tillbaka* till vingården, men jag visste ju att det inte var möjligt. (PA186)

41 «Шурум-бурум» долго торговался, уходил, *опять приходил*, мама сердилась, пока наконец «шурум-бурум» не бил по рукам, не вытаскивал из кармана толстый бумажник и не отсчитывал, деликатно поплеывая на пальцы, рваные деньги.

Sjorom-borom diskuterade länge priserna, han gick sin väg och *kom tillbaka*, mamma blev ond, sedan drog Sjorom-borom till slut med en vidlyftig gest fram en tjock plånbok ur fickan, spottade försynt på fingrarna och räknade de nötta sedlarna. (PA198)

Upprepning av rörelse har blivit ett återvändande. Anledningen är svår att gissa, men den kan vara att översättaren tyckte det kändes oidiomatiskt med "gå till vingården igen" eller "kom på nytt" i de här sammanhangen. Nästa exempel, (42), är egentligen inte en förändring av riktningen, men det är unikt i korpusen för hur riktningen uttrycks. Paustovskij skriver *шел обратно* (šel obratno) vilket ordagrant betyder "gick tillbaka", men det är det enda stället i korpusen där denna konstruktion används:

42 Когда король *шел обратно*, мы дружно и оглушительно прокричали: «Держи его!»

När han *kom tillbaka* gav vi samfällt till det öronbedövande ropet: Dersji jevo! (PA251)

Den enda ändring som har skett i själva rörelsen är att verbet har blivit *komma* istället för *gå*. I det sista exemplet, (43), för den här gruppen finns en förekomst där det omvända har hänt jämfört med de första två exemplen, (40)–(41) ovan. Måltexten använder *kom in igen* där källtexten har *возвратиться* ("återvända"):

43 Я уже начал писать свое сочинение, когда в зал *возвратился* Литтауэр.
 Jag hade redan börjat skriva min uppsats när Littauer *kom in* i salen *igen*. (PA355)

Här kan översättaren ha velat markera inträdet mer tydligt utan att ge avkall på aspekten av återkomst.

3.4.5. Gå med tillagt hem

I två förekomster, (44)–(45), har källtexten enbart *gå* (infinitiv *идти* och maskulint preteritum *шел*).

44 – Ну, пора *идти*.
 – Nu *går* vi *hem*. (PA103)

45 После уроков Олендский *шел* из школы к себе в костельный дом.
 Efter lektionernas slut *gick* Olenskij *hem* till sin bostad. (PA109)

Översättaren kan ha saknat en explicit riktning i rörelsen, och därför fört fram den implicita rörelsen som annars låg i sammanhanget för meningarna. I nästa exempel, (46), sker rörelsen på ryska inte *hem* utan *till huset* eller *hemmet* (*к дому*), men det kan kännas lite underligt som konstruktion och låter lite som en polisrapport i mina öron, snarare än hur en person tänker om sitt eget hem. Det är förstås en subjektiv åsikt, men översättaren har också ändrat hur riktningen uttrycks.

46 И за эти десять минут, что она *шла к дому*, она осознала, что семнадцать лет ее счастливого замужества окончились, что ей ничего не принадлежит, ни Роберт Викторович – а когда, кому он принадлежал? – ни Таня, которая вся насквозь другая, отцова ли, дедова, но не ее робкой породы, ни дом, вздохи и кряхтенье которого она чувствовала ночами так, как старики ощущают, свое отчуждающееся с годами тело...
 Och under de tio minuter som det tog henne att *gå hem* insåg hon att hennes sjuttonåriga lyckliga äktenskap var slut, att ingenting tillhörde henne, inte Robert Viktorovitj – hade han någonsin tillhört någon? inte Tanja, som var helt annorlunda, kanske som sin far, eller farfar, men inte av hennes försynta släkte, inte hemmet vars suckar och stön hon kände om nätterna, så som gamla människor börjar förnimma sin med åren allt mer främmande kropp. (UL017)

Gå hem är en mer ledig konstruktion enligt min uppfattning och jag förstår om översättaren också kände det.

3.4.6. Gå bakåt

Den sista gruppen inom denna kategori av förekomster som har att göra med rörelser tillbaka består av en förekomst där *назад* (*nazad*, ”tillbaka”, ”bakåt”) används på ryska. Det är inte en egentlig förändring när *назад* blir översatt med *gå tillbaka* på svenska, men det visar på en perspektivskillnad på ryska, då berättaren inte verkar vara en del av rörelsen tillbaka, utan på något sätt ser den lite på avstånd:

47 Наши медленно *пошли назад* за Мавзолей.
De våra började långsamt *gå tillbaka* runt mausoleet. (PE035)

Kanske kan anledningen vara att rörelsens mål inte är att bara komma runt mausoleet, utan längre ändå, och att det därför inte är en fråga om ett riktigt återvändande i författarens ögon.

3.5. Fram blir bort, runt blir fram

Det närmaste ett motsatsförhållande mellan språken jag har hittat är hur *подойти* (*podojti*, ”gå fram”) vid två tillfällen i Pelevin översatts med *gå bort*. Rörelsen beskrivs då utifrån utgångspunkten i måltexten, men utifrån målet i källtexten:

48 Митёк сидел на лавке возле выхода; я *подошел*, сел рядом, вытянул ноги и поглядел на черные форменные штаны, заправленные в сапоги, -- почему-то после беседы с Ландратовым мне казалось, что в них не мои ноги.
Mitiok satt på en bänk vid porten. Jag *gick bort* och satte mig bredvid honom, sträckte ut benen och såg ner på mina svarta uniformsbyxor, som var instuckna i stövelskaften. Efter samtalet med Landratov kändes det precis som om det inte var mina fötter som fanns i dem. (PE012)

49 *Подхожу* к самолету, а там...
Jag *går bort* till planet, men där... (PE029)

Effekten på läsaren blir att man följer efter rörelsen, att den beskrivs från den punkt där berättaren var när den inleddes, och att det som händer efteråt sker när man följt med honom fram, eller bort. Det är nyansskillnader i perspektiv av samma handling, men om man som översättare kan hantera dessa nyanser så tror jag att resultatet oftare blir som man vill, samtidigt som man bättre kan förmedla den känsla en läsare av källtexten får.

I ett fall hos Paustovskij, (50), beskrivs en rörelse som går fram till flera personer, en i taget. Här används *обойти* (oboiti, ”gå runt”) som i det här fallet har betydelsen ”gå till var och en”. Den konstruktionen vore lite utdragen om översättaren försöker hålla sig så nära källtextens meningar som möjligt:

50 Он *обошел* всех.
Han *gick fram* till alla. (PA313)

Svenskan har ingen lika smidig lösning som *обойти*, men behöver inte heller hålla sig till just *runt* utan kan, som översättaren också gör, välja *fram*.

3.6. Gå omkring

Det finns användningar på ryska som inte behöver något riktningsangivande prefix, men som ändå gärna får en sådan på svenska. Detta gäller främst *ходить по чему-н.* (xodit’ po čemu-nibud), vilket motsvaras av ”gå omkring på/längs något”. Man kan hävda att *omkring* inte är en riktning, men den fungerar på svenska på samma sätt som riktningsadverb fast den signalerar ett slags riktningslöshet eller obestämthet i riktningen. Det obestämda rörelseverbet *ходить* (chodit’) kan användas självständigt på detta sätt, men då utan att specificera på vilken yta man går omkring. Istället kan fokus hamna på vad personen bär för kläder eller gör för andra handlingar utöver att gå. Dessa användningar är sedan länge utforskade och redovisade i grammatikböcker (Wade 2000:351, Wikland 1974:195–196). Denna användning är ganska vanlig och förekommer på många ställen i korpusen, bland annat i (51)–(53).

51 Днем шарманщика никогда не было – он *ходил* по дворам.
På dagen var han aldrig där – han *gick omkring* på gårdarna. (PA052)

52 Мы *ходили* по магазинам – «склепам». В них было темно и прохладно.

Vi *gick in* i butikerna, de så kallade "grottorna". Där var det mörkt och svalt. (PA267)

53 Это произошло в ту же зиму, вечером, когда я *гулял* по ВДНХ.

Det här skedde samma vinter, en kväll när jag *gick omkring* i parken vid Utställningen över ekonomiska framsteg. (PE002)

Däremot är ett fall, (54), där det bestämda rörelse verbet *идти* (*idti*) översatts med det på svenska relativt obestämda *gå omkring* svårare att förklara.

54 Они *шли*, держась за плечо босоногого маленького поводыря в посконной рубахе.

Dessa blinda spelmän *gick omkring* med handen stödd mot axeln på en liten barfota pojke, klädd i bomullsskjorta. (PA010)

Här är det svårt att förklara vad som händer, för användningen av *шли*, det vill säga pluralformen i preteritum av det bestämda rörelse verbet *идти* ("gå"), känns minst sagt underlig. De bestämda rörelseverben används för att beskriva rörelser i en bestämd riktning, men någon sådan står inte att finna här, och inte i de omgivande meningarna heller. Tydligt har även översättaren känt att den bestämda riktningen saknas, för *gå omkring* återspeglar avsaknaden av en bestämd riktning.

3.7. Implicit riktningspartikel blir explicit

I en rad exempel kan man se hur grundformerna *ходить* och *идти* (*chodit'* och *idti*, obestämt respektive bestämt *gå*), och även *пойти* (*pojti*, perfektivt *gå* med enbart perfektivbildande prefix) fått riktningspartiklar på svenska. I dessa exempel följs nästan alltid verbet av en prepositionsfras, vilket gör att man ändå får veta vart rörelsen leder eller kommer ifrån. Riktningen markeras ännu mer på svenska, ofta på grund av att flera av ryskans prepositioner i vissa av sina betydelser motsvaras av *till* på svenska, men med olika relationer till målet. Jag gör även här indelningar i några underkategorier, för förekomsterna är ganska många.

3.7.1. Tillagt in

I fallen där riktningspartikeln *in* används på svenska är verbet flera gånger följt av prepositionsfrasen *к себе* (k sebe, ”till sig”), som i (55)–(56). Meningarna syftar på hur någon går till sitt rum. (Det ryska reflexiva pronomenet *свой* (svoj) kan användas om alla grammatiska personer: ”jag lär sig cykla”.)

55 *Иди* к себе, скоро пора ложиться.

Gå in i ditt rum, det är snart tid att gå och lägga sig. (PA105)

56 Женщина в пеньюаре спокойно *пошла* к себе в комнату.

Kvinnan i kamkoftan *gick* lugnt *in* i sitt rum igen. (PA224)

57 – Ну, погоди, Лейзер! – сказал человек и *пошел* в лес.

– Vänta du bara, Leiser! sade mannen och *gick in* i skogen. (PA277)

58 После меня в курилку *пошел* Литтауэр.

Efter mig *kom* Littauer *in* i rökrummet. (PA353)

59 Сперва *пошел* Митёк, а часа через полтора вызвали меня.

Först *gick* Mitiok *in*, och en och en halv timme senare kallade man på mig. (PE009)

Även andra exempel bland förekomsterna visar hur någon går eller kommer in i ett rum, som i (58)–(59) här ovan, samt ett par förekomster hur några personer går in i skog, som i exempel (57). I dessa fall hade det kanske låtit lite konstigt att säga ”jag gick till mitt rum” på svenska. Det är inte omöjligt att säga ”jag gick till mitt rum” i den betydelse som finns i de ryska texterna, men personligen kan jag känna att man gärna lägger till ett ”in” när det inte är fråga om en rörelse in och ut igen som i ”jag gick till mitt rum och hämtade boken”. Själva inträdet i skogen eller rummet blir mycket mer markerat.

Förklaringen kan ligga i att de tre prepositioner som motsvarar den svenska användningen av *till* också innehåller andra betydelser. Den ena av dem, *на* (na), används dels för att uttrycka betydelsen ”på”, när den står med ett substantiv i kasuset lokativ, dels ”till [en position på]” när den står med ett substantiv i ackusativ. För den andra prepositionen, *в* (v), är det istället betydelsen ”i” något i lokativ och ”till [en position i]” något i ackusativ. I (55) är prepositionen *к* (k) vilket är den som används tillsammans med rörelser *till* en person eller rörelser [*fram*] *till* något. I tre exempel här ovanför, (56)–(58), finns det en prepositionsfras med *в* och ackusativ, och i (59) kan man ana en implicit sådan. Eftersom

prepositionsfrasen *к себе* som jag nämnde i början av det här avsnittet är *till sig* i betydelsen ”till sitt rum”, så är den naturliga konstruktionen på svenska att lägga till ett *in*, enligt min språkkänsla.

Även i andra fall kan prepositionsfrasen vara förklaringen till att översättaren lagt till *in*. I exempel (60) nedan finns det dessutom två prepositionsfraser att utgå ifrån *к нам* (till oss) och *во двор* (till gårdsplanen).³ Översättaren har valt att slå ihop dem till *på vår gård*.

60 Он дождался, когда шарманщик *пришел* к нам во двор с новым попугаем.

Han väntade tills positivspelaren *kom in* på vår gård med den nya paregojan. (PA060)

61 После урока на перемене к нам *пришел* Субоч.

Under rasten *kom* Subotj *in* till oss. (PA241)

62 Бабушка, услышав нашу болтовню, вставала, одевалась, *приходила* к нам и засиживалась до поздней ночи.

När mormor hörde vårt prat steg hon upp, klädde på sig, *kom in* till oss och satt kvar till sent på natten. (PA349)

I de båda andra exemplen, (61)–(62), finns bara prepositionsfrasen ”till oss”, men översättaren har valt en liknande lösning som i (60). Detta stämmer överens med vad Ferm sade om att prepositionsfrasen är primär och rörelseverbet sekundärt (se avsnitt 2.3.5 ovan), även om det i de här fallen gäller svenska.

3.7.2. Tillagt ut

Även när det gäller fall med tillagt *ut* kan prepositionsfrasen vara det som styr hur översättarna agerat. I exempel (63) nedan har det dessutom skiftat så riktningen är implicit på ryska och prepositionen *из* (*iz*, ”från”) explicit, medan det på svenska är tvärtom, riktningen är explicit och prepositionsfrasen är implicit. I (64) och (65) har bara riktningen blivit explicit – i (64) framgår den implicita prepositionsfrasen i personens replik av den andra huvudsatsen i meningen, i (65) den är explicit:

63 Трегубов взял журнал и *пошел* из класса.

Tregubov tog liggaren och *gick ut*. (PA118)

³ Prepositionen *в* (*v*) får framför vissa konsonantkluster en inskottsvokal: *во* (*vo*). (Wikland 1974:216) Indelningen av vilka objekt som står med *в* och vilka som står med *на* är inte alltid den som man som svensk kanske förväntar sig: man befinner sig ”i en gårdsplan” på ryska.

64 - *Пойду* покурю подальше от сена. Он встал и *вышел* из-под навеса.

Nu *går* jag *ut* ett slag och röker, fortsatte han och *gick ut* i det fria. (PA274)

65 А я сразу во двор *пошел*, сказал только, чтобы Намтура резцы собрал.

Jag sade till honom att ta med sig stämplarna och *gick* sen *ut* på den öppna platsen. (PE020)

66 [...] в раковине общественной уборной Казанского вокзала, [...] бросив полотенце в ржавую проволочную корзину, *пошла* завоевывать Москву, начав с первой попавшейся позиции, то есть со знаменитой площади у трех вокзалов.

[...]på Kazanstationens allmänna toalett, [...]slängt handduken i en korg av rostig metalltråd, *gått ut* för att erövra Moskva och börjat just där hon hamnat, det vill säga på det berömda torget med tre stationer. (UL008)

I exempel (66), som här är förkortat av utrymmesskäl, är riktningen implicit, men både utgångspunkten "Kazanstationens allmänna toalett" och målet "det berömda torget med tre stationer" är angivna. Översättaren har troligtvis känt att ett *ut* var på sin plats, istället för att överföra ryskans *пойти* (pojti, perfektivt "gå") rakt, utan riktningssatellit.

I exempel 67 hittar jag en liknande rörelse som den från Ekman (se avsnitt 1.3 ovan) där det på svenska är en rörelse *ut i köket*. Här är dock inte riktningen helt omvänd, eftersom det saknas ett riktningssatellit prefix på ryska, och det är antagligen kollokationen *ut i köket* som styr.

67 Васька *пошел* на кухню.

Vaska har *gått ut* i köket. (PA379)

I ett fall är tillägget av *ut* inte lika tydligt påkallat. I (68) nedan är det inte en bestämd rörelse ut, utan det faktum att berättaren går utomhus med uppknäppt rock trots att han varit svårt sjuk som är upphovet till riktningssatellit på svenska:

68 Лиза покраснела, как свекла, но быстро успокоилась и пожаловалась Анне Петровне, что я не слушаюсь и *хожу* в расстегнутой шинели.

Lisa blev först röd som en rödbeta, men hon lugnade sig genast och beklagade sig inför Anna Petrovna och sade att jag inte lydde henne och att jag *gick ut* med uppknäppt rock. (PA184)

Det hade varit möjligt att markera detta med *ute* eller *utomhus* istället för *ut*, men då blir det nog snarast en fråga om tycke och smak.

3.7.3. Tillagt bort eller fram

Som jag diskuterade i avsnitt 3.7.1 ovan har prepositionen κ (k) betydelsen [*fram*] *till* [*en position vid*] något eller någon. Eftersom man, i princip, aldrig rör sig till en position *i* eller *på* en person, är κ den preposition som används i relation till personer. I relation till icke-levande saker finns det andra möjligheter (*в*, "[in] i/till"; *на*, "[upp] på/till"), så valet av preposition berättar då vad för slags position den som rör sig ämnar ta i förhållande till målet. I exempel (69) är det antagligen just det som styr översättarens val, men i exempel (70) är det snarare kollokationen *fram i fören* [på en båt] som styr, istället för ryskans "till [en position på] båtens för" (*на нос парохода*), samt att detta riktningsadverb på svenska kan beskriva en rörelse mellan delar av ett utrymme, vilket man kan säga att en båt är (se avsnitt 1.2 ovan).

69 Я ощущал волнение и вместе с тем необычайную легкость; помню, что я очень долго *шел* к двери, за которой меня ждали, хотя на самом деле до нее было два или три шага.

Jag kände mig nervös men samtidigt förunderligt lätt. Jag minns att det tog en evighet att *komma fram* till dörren bakom vilken han väntade på mig, fastän det i själva verket var bara två eller tre steg dit. (PE019)

70 – Интересное дело! – пробормотал старик и *пошел* на нос парохода.

– Det vore just snyggt! muttrade den gamle och *gick fram* i fören. (PA258)

Det är dock inte alltid som κ bäst motsvaras av [*fram*] *till*. I exempel (71) beskrivs rörelsen ur berättarens perspektiv och översättaren har då valt att använda *bort* som riktningsadverb och *mot* som preposition. I exempel (72) är målet implicit på ryska, men framgår av sammanhanget. Översättaren väljer att explicitera riktningen.

71 По проходу *шел* от Столыпина к выходным дверям молодой человек во фраке.

I gången *gick* en ung man i frack *bort* mot utgången. (PA316)

72 Нищие поднялись и *пошли*.

Så reste de sig och *gick bort* från värdshuset. (PA273)

Det är inte alla gånger som verbets primära motsvarighet på svenska är det rätta valet, vilket vi ser i exempel (73). Verbet *бежать* (*bežat'*) betyder 'springa', men också 'fly', vilket är den betydelse som översättaren tolkat ut ur källtexten. Verbet översättaren valt att faktiskt använda är *komma bort*, kanske för att komma undan konnotationer av panik som man kan känna finns hos *fly*:

73 Я вскочил на ходу в вагон трамвая, чтобы поскорее *бежать* от этих мест.

Jag hoppade upp i en spårvagn som var i gång för att fortast möjligt *komma bort* från dessa platser. (PA290)

Det sista exemplet, (74), i den här kategorin är det i undersökningen unika *поняться* (*pojtit'sja*) som betyder *gå baklänges*, och som i det här fallet står med en prepositionsfras som styr översättaren att välja riktningsadverbet *fram*:

74 Отвернувшись, я увидел стоящий на рельсах луноход, на который падала моя черная длинная тень (неизвестный оформитель густо изрисовал его звездами и крупными словами „СССР“), и *понялся* к нему, закрываясь от плывущего на меня над рельсами ослепительного огня, почему-то вдруг напомнившего мне закатное солнце.

Då jag vände mig om, såg jag att min svarta, långa skugga föll på månsvagnen som stod där på rälsen. Den okända konstruktören hade täckt den med stjärnor och ordet "СССР", skrivet med stora bokstäver. Jag *gick* baklänges *fram* till den, medan jag sökte skydd för det bländande ljuset som strömmade emot mig längs skenorna. Av någon orsak kom jag plötsligt att tänka på en solnedgång. (PE043)

För att sammanfatta den här kategorin spelar prepositionsfrasen stor roll för valet av riktningsadverb på svenska i de fall när källtexten har ommarkerat rörelseverb. Däremot kan vissa kollokationer göra att riktningsadverben blir andra än de som annars vore förstavalet för den positionen.

3.8. Implicit rörelse blir explicit

Det förekommer flera gånger i materialet att en översättare gör en implicit rörelse explicit, antingen genom att skriva ut rörelsen fram till punkten där något annat börjar hända, eller dela upp en rörelse i två rörelseverb. Explicitering är ett verktyg som ofta förekommer i översättningar, eftersom läsarnas förkunskaper oftast är andra än de som läsare av källtexten förväntas ha, och vissa teoretiker förordar ett upplyst användande av det verktyget för att läsaren ska förstå (t.ex. Baker i Munday 2008:97). I denna kategori kommer alla förekomster från Paustovskij, så möjligen är resultatet lite vinklat.

Till att börja med finns ett par exempel, (75)–(76), på hur översättaren lagt till en rörelse till platsen där något annat händer. Ryskan anger istället bara platsen med ett platsadverbial i form av en prepositionsfras: *на повороте* ("vid kröken") respektive *в Кирилловской церкви* ("i Kirillovskaja-kyrkan"):

75 На повороте я оглянулся.

När vi *kom fram* till kröken såg jag mig om. (PA007)

76 В Кирилловской церкви Врубель молча рассматривал собственные фрески.

När målaren *kom in* i Kirillovskaja-kyrkan granskade han stillatigande sina fresker. (PA163)

I andra fall kan översättaren lägga till en delrörelse, kanske för att ange hur personerna behöver komma ut för att kunna *promenera* som i exempel (77), eller för att lägga till ett orsaksadverbial som förklarar den väg personerna tar som i (78). I det sistnämnda fallet står det på ryska "vi gick genom stadsparken till droskan", vilket översättaren har valt att frångå en aning:

77 Изредка она гуляла со мной, собирала полынь и развешивала ее в комнате.

Någon enstaka gång *gick* hon *ut* och *promenerade* med mig, plockade malört och hängde den till tork i rummet. (PA185)

78 Мы пошли через городской сад к экипажу.

Vi *gick* genom stadsparken för att *komma fram* till vår droska. (PA218)

Till sist kan själva rörelsen vara implicit i meningen, men framgå från texten runt omkring. Här, i exempel (79), är berättaren och en person till på väg någonstans, när den andra personen föreslår en tävling dit:

79 Ну, кто скорей?
Nå, vem *kommer fram* först? (PA373)

Man hade även kunnat översätta med ”vem är snabbast?”, vilket hade varit närmare den ryska ordalydelsen, men översättaren kan av någon anledning ha känt att det inte passade in helt bra här.

3.9. Varande blir rörelse

I tre exempel från Paustovskij har konstruktioner på ryska som uttrycker varande på en plats eller i en viss omständighet översatts med rörelser till den platsen, eller en rörelse med obestämd riktning, på svenska. Uppenbarligen måste översättaren ha känt att det inte skulle vara idiomatiskt att överföra dessa meningar till svenska med en mer formell ekvivalens, utan ansåg det nödvändigt att tillföra en rörelse till meningen.

I exempel (80) har *бывать* (byvat’), som i det här sammanhanget motsvaras av *bruka vara* eller *besöka* översatts med *gå in*:

80 Поэтому я ответил, что, конечно, мне позволяют *бывать* у Кирхгейма.
Därför svarade jag att jag naturligtvis hade lov att *gå in* på Kirchheim. (PA101)

I nästa exempel, (81), har *бывать* ungefär samma motsvarighet som ovanför, men kanske lutar det något mer åt *besöka*, och även här måste översättaren ha känt att en rörelse var att föredra på svenska när han valde *gick hem*:

81 Я часто *бывал* в *доме* у Эммы. Это был, как говорили, артистический дом.
Jag *gick* ofta *hem* till Emma, vars hem var konstnärligt som man brukar säga. (PA246)

Detta visar att en av översättarna som är representerade i korpusen känt sig nödgad att se på händelser ur ett annat perspektiv, samt att svenskan ibland hellre har rörelser i en del fall där de gjorts implicita på ryska

genom att ange varande på en viss plats utan att tala om hur man kommit dit.

I det sista exemplet i uppsatsen, (82), har *быть без кушаков* (byt' bez kušakov, "vara utan bälte") översatts med *gå omkring utan bälte*:

82 Освобожденные во время боя должны были *быть* без кушаков.
Under hela denna period skulle de fritagna *gå omkring* utan bälte.
(PA227)

Jag kan hålla med om att "vara utan [klädesplagg]" känns lite underligt på svenska. Man kan "gå utan jacka" om det är för varmt för det, men om man "är utan jacka" så får i alla fall jag intrycket att man ingen jacka äger, eller skulle vilja ha sin jacka men inte har den med sig.

4. Slutsatser

Jag ville undersöka hur ofta riktningsbeskrivningar ändras i översättning, och jag kom fram till att det händer mycket oftare än vad jag förväntade mig när jag började min undersökning. Av 460 förekomster av verb (*gå* eller *komma*) + riktningsadverb som jag fann i korpusen var hela 186 förändrade på något sätt, även om bara ett fåtal hade fått den diametralt motsatta riktnings-satelliten jämfört med källtexten. Det visar ändå att översättarna måste ta hänsyn till hur en viss riktning brukar anges på svenska, och att det relativt ofta verkar behövas någon liten förändring. Min första frågeställning för undersökningen (hur ofta förekommer dessa förändringar av riktningsbeskrivningar i översättningar från ryska till svenska?) kan därmed anses besvarad.

Man kan diskutera undersökningens validitet, då materialet är relativt litet, och en mycket stor del av förekomsterna kommer från ett och samma verk och därmed är uttryck för en författares och en översättares språkbruk. Det går inte komma undan att detta gör det omöjligt att säga något definitivt om all översättning från ryska till svenska, men man kan fortfarande se denna uppsats som en fallstudie som visar på ett spektrum av möjliga riktningsförändringar. Dessutom gjorde tekniska begränsningar att jag fick välja att hämta mina data utifrån översättningarna snarare än källtexterna, vilket inte är helt optimalt. Jag anser dock att jag hittade mycket intressanta tendenser, och dessa kan leda vidare till andra undersökningar som kan åtgärda dessa begränsningar vad gäller korpusens storlek och svårighet att automatisera datainsamlandet från den.

Min andra frågeställning (Vilken anledning kan det finnas till förändringarna?) har inte ett utan flera svar, då orsakerna är många. På svenska har vi mycket lättare för att uttrycka riktningar i höjdlid, även om höjdskillnaden knappt är märkbar för den som rör sig. Därför kan en höjdskillnad ibland läggas till i översättning från ryska, där det är ovanligt att en rörelse som inte innefattar mycket tydliga nivåskillnader uttrycks med höjdriktning. Dessutom är vattendrag oftare en orsak till höjdriktning på svenska medan vattenytor snarare ger upphov till *in/ut*-riktningar på ryska.

På svenska verkar det vara svårt att säga att en rörelse har riktningen *bort* eller *iväg* om rörelsen först går *ut* eller *in* någonstans. I sådana fall föredrar vi att fokusera på in- eller utträdet istället, och bortser ofta från vad som händer efter det.

Som SAG förklarar har svenskan möjlighet att uttrycka rörelser in i någons synfält med riktningsadverbet *fram*, vilket ryskan inte har. Detta orsakar ändringar ibland, eftersom det inte finns något naturligt alternativ till denna användning.

Vad gäller rörelser som betecknar återvändande, till ett hem eller tillbaka till en annan plats man varit tidigare, så verkar man på svenska föredra någon sorts mellanläge i hur markerat riktningen för detta återvändande ska vara. Är rörelsen till en persons hem anger vi ofta det, men vi har inte ryskans möjlighet att variera verbet ifall rörelsen sker med fordon, eller om vi tar något eller någon med oss. Vi säger dock mindre gärna att vi *återvänder hem*, då detta känns lite dubbelt.

Om det är en effekt av själva översättandet är oklart, men implicita riktningar blir ganska ofta explicita i översättning. Ofta är det prepositionsfraser som styr vilket riktningsadverb som är aktuellt, men ibland kan kollokationer göra så ett annat val av adverb är lämpligt. Även rörelser som är implicita kan expliceras, och i vissa fall kan översättare lägga till rörelser där källtexten istället anger varande.

Det skulle vara intressant att utgå från andra verb och se vad resultatet blir, och även se hur förhållandet blir i den andra språkriktningen. Som jag nämnde bör resultatet av den här undersökningen också kontrolleras mot en större korpus, eftersom Paustovskijs bok dominerade denna undersökning och det därför inte går att dra generella slutsatser utifrån den.

Referenser

Korpus

Språkbankens arkiv för länkade texter (SALT):

- Паустовский, Константин (Paustovskij, Konstantin). 1946. *Книга о жизни. Далекие годы*. Международная книга. Москва
i översättning av
de Laval, Karin. 1963. *Ungdomsår*. Tidens förlag. Stockholm
- Пелевин, Виктор (Pelevin, Viktor). 1997. *Омон Ра и Жизнь насекомых*. 1997. Вагриус. Москва
i översättning av
Hellman, Ben. 1999. *Omon Ra*. Norstedts. Stockholm
- Улицкая, Людмила (Ulitskaja, Ljudmila). 1997. *Сонечка и Медея и ее дети*. Вагриус. Москва
i översättning av
Rotkirch, Kristina. 2000. *Sonetjka*. Norstedts. Stockholm
- I korpusen ingår även:
- Ekman, Kerstin. 1993. *Händelser vid vatten*. Albert Bonniers förlag. Stockholm.
i översättning av:
Гурман, Юрий (Gurman, Jurij). 1996. *Происшествия у воды*. Инапресс. Санкт-Петербург
- Mankell, Henning. 1991. *Mördare utan ansikte*. Ordfront förlag. Stockholm
i översättning av
С. Штерн (S. Sjtern). 2000. *Убийца без лица*. Издательство МИК. Москва

Litteratur

- (Barchudarov, Leonid Stepanovič) Бархударов, Леонид Степанович 1975. *Язык и Перевод*. Москва: Издательство Международные отношения.
- Brugman, Claudia & George Lakoff 1988. Cognitive typology and lexical networks I: Geeraerts, Dick (red.) *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- (Ferm, Ljudmila) Ферм, Людмила 1990. *Выражение направления при приставочных глаголах перемещения в современном русском языке. К вопросу префиксально-предложного детерминизма. (Expression of Direction with Prefixed Verbs of Motion in Modern Russian. A Contribution to the Study of Prefixal-Prepositional Determinism. With a Summary in English)*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Fillmore, Charles J. 1968. The case for case I: Bach, Emmon; Harms, Robert T. (red.) *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Fillmore, Charles J. 1976. Frame semantics and the nature of language I: *Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech*. Volume 280
- Holmes, James S. 1994. The Name and Nature of Translation Studies I: Venuti, Lawrence (red.) 2000 *The Translation Studies Reader*. London: Routledge.
- Ingo, Rune 2007. *Konsten att översätta – översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnson, Mark 1987. *The Body in the Mind: The bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- McEnery, Tony & Andrew Wilson 2001 [1996]. *Corpus Linguistics* (2 uppl.). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Munday, Jeremy 2008 [2001]. *Introducing Translation Studies* (2 uppl.). London: Routledge.
- Nida, Eugene A. 1964. *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.

- Nolskog, Jacob 2011. *Hur går man från svenska till ryska? – en kontrastiv korpusundersökning över hur verbet gå översätts mellan ryska och svenska i konkreta rörelsebetydelser*. Kandidatuppsats, Institutionen för Språk och Litteraturer, Göteborgs Universitet. Göteborg.
- Podlevskikh Carlström, Malin 2013. Muntlig kommunikation.
- Talmy, Leonard 2000. *Toward a Cognitive Semantics*, Volym I & II. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- SAG = Teleman, Ulf; Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik* Band 2. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts.
- Wade, Terence 2000 [1992]. *A Comprehensive Russian Grammar* (2 uppl.) Oxford: Blackwell
- Wikland, Lennart 1974. *Modern rysk grammatik*. Nacka: Esselte Herzogs.